

Ю. І. Шаповал

ВУЧК-ДПУ

ВУЧК-ДПУ – орган комуністичного терору і утвердження більшовицької диктатури в Україні. ВУЧК створ. 3 грудня 1918 за зразком ВЧК як його філія. При ВУЧК і місц. надзвич. комісіях були створені військ. частини. 27 грудня 1918 Тимчас. робітничо-селян. уряд України ухвалив постанову «Про Всеукраїнську, фронтові і місцеві надзвичайні комісії», за якою всі місц. ЧК, що знаходились за колиш. демаркац. лінією, були підпорядк. ВУЧК. Від грудня 1918 до березня 1919 ВУЧК очолював призначений із Москви І. Шварц, від квітня 1919 – М. Лаціс, що прибув в Україну із великою групою рос. чекістів. Незабаром з'ясувалось, що органи ЧК припускають у своїй діяльності насильство і зловживання, які викликали різкий протест і невдоволення населення. У ситуацію був змушений втрутитись особисто Ленін, який розкритикував М. Лаціса за його схильність до виправдання бруталь. дій своїх підлеглих. 30 травня 1919 ВУЦВК, РНК, НКВС і ВУЧК спільно затвердили «Постанову про Всеукраїнську і місцеві надзвичайні комісії», що повинна була надати легітим. характеру діяльності чекістів. ВУЧК оголошувалась органом НКВС і працювала на правах його відділу. Голова ВУЧК та його заст. призначались РНК. У серпні 1919 роботу ВУЧК в Україні було згорнуто, натомість 11 грудня 1919 при Всеукр. рев. комітеті створ. Упр. надзвич. комісії і особл. відділів, яке невдовзі очолив моск. чекіст В. Манцев. Постановою ВУЦВК від 17 березня 1920 це упр. перетвор. у Центр. упр. надзвич. комісії по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією і посадовими злочинами при РНК УСРР. Разом з підрозділами Червоної армії і частинами особл. призначення чекісти відігравали вирішаль. роль у діях проти укр. повстанців, вдаючись до терорист. акцій проти селянства, страт заручників, винищення політ. суперників більшов. режиму. У період окупації України Добровол. армією А. Денікіна були створені комісії для розслідування злочинів чекістів, до яких увійшли громад. діячі та представники іноз. держав. Висновки цих комісій підтверджувались і свідченнями очевидців. 30 березня 1921 Центр. упр. надзвич. комісії знову перейменовано на ВУЧК. Постановою ВУЦВК від 22 березня 1922 ВУЧК скасовувалась, натомість при НКВС УСРР створ. Держ. політ. упр. (ДПУ; рос. абревіатура – ГПУ), місц. органами якого були губерн. відділи, що діяли на підставі особл. положення, затвердж. Президією ВУЦВК. Після створення у листопаді 1923 ОГПУ, ВУЦВК і РНК УСРР 13 серпня 1924 затвердили Положення про ДПУ УСРР, згідно з яким ДПУ діяло при РНК, а його голова (водночас – уповноважений ОГПУ по Україні) входив до складу уряду із правом вирішал.

голосу. ДПУ повинно було виконувати всі завдання ВУЦВК і РНК УСРР, а в оператив. діяльності керуватися директивами та розпорядженнями ОГПУ СРСР. Нагляд за справами, відкритими ДПУ УСРР, здійснював Прокурор УСРР через спеціально признач. помічника в обумовлених окремими законодав. актами межах. Головою ДПУ УСРР від серпня 1923 був [В. Балицький](#), який у листопаді того ж року став чл. Колегії ОГПУ СРСР, а з березня 1924 очолив і НКВС УСРР. Пов'язані з його діяльністю факти і документи свідчать, що у 20-і – на поч. 30-х рр., коли з огляду на певну політ. кон'юктуру більшовикам потрібно було затаврувати представників тієї чи ін. політ. категорії, націоналіст. інтелігенції, «шкідників» і навіть представників певної національності, різного роду «справи» і «контррев. організації» фабрикувались у ВУЧК–ДПУ з великим розмахом. Зокрема тут були організовані справа укр. есерів 1921, справа СВУ 1930, низка закритих судових процесів над «класово ворожими елементами». Ліквідоване у 1934 зі створенням *Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР*.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Лацис М. Два года борьбы на внутреннем фронте. Москва, 1920;
2. Мельгунов С. П. Красный террор в России: 1918–1923. Москва, 1990;
3. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: Особи, факти, документи. К., 1997.

Бібліографічний опис:

ВУЧК-ДПУ / Ю. І. Шаповал // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-30132>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).